

értelme szerint valamiféle újrakötés – ilyesfajta újrakötésre pedig nemigen volna szükség ott, ahol az én megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal rendelkezik létének ténye, értelme, igazolhatósága felől.

A derridai imperatívusz – „felelni kell a másikkal, a másik előtt és magunktól” – nem lezárja, hanem tulajdonképpen megnyitja a könyvet. De ez a megnyílás már a közölhetetlen nyelvén, a közölhetetlen nyelvében történik, azon a nyelven, melyet nem beszélünk ugyan, mégsem beszélheti senki más helyettünk, hátríthatatlan és átvállalhatatlan. Erre a nyelvre

tanít a *Híd és korlát* – ahol ezt nem „beszéljük”, ott nincs más, csak – Lévinas szavaival – a „»van«, úgy, mint »hideg van« vagy »este van«. Nyoma sincs az örömmel vagy a bőséggel: ez egy zaj, amely minden zaj megszűnte után is visszatér. Nem a lét, és nem is a nemlét.” (Emmanuel Lévinas–Philippe Nemo: *Etika és végtelen. = Transzcendencia és megértés. Etika és metafizika Lévinas filozófiájában*. Szerk. Bokody Péter–Szegedy Nóra–Kenéz László. Bp. 2008. 26.)

Szerestély Zalán

A pluralitás ellenstratégiája: elzárkózás, alávetettség és konfliktus

Tódor Imre: A politikai konstitutív a(nta)gonisztikus dimenziója.

Carl Schmitt konfliktusos politikai filozófiájáról.

Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2014. 221 old.

A politikai rezsimek váltások előbb-utóbb változásokat hoznak a politikai és szellemi orientációkban is, mindenekelőtt azért, hogy felengedjenek a kultúrpolitikai tiltások és mentalitásbeli önkorlátozások zsilipei. Ennek köszönhetően szóvá tehető, és elvi elméleti szempontú elemzésnek alávethető az az az korábbi gondolkodói döntések és életfordulatok is, amelyek a felszínes szemlélet számára pusztán egy nagy kaliberű gondolkodó megdöbbentő „politikai eltávolításának” tűnnek. A legismertebb példák közé tartozik Lukács György 1919-től kifejtett aktív kommunista szerepvállalása, amelynek során mind „részt vevő cselekvőként”, azaz mozgalmárként és politikai funkcionáriusként, mind pedig szellemi munkásságában azonosult a proletárdiktatúra céljával, illetve Martin Heidegger és Carl Schmitt náciizmus melletti állásfoglalásai és a náci rezsimek a maguk tevékenységi körében aktívan, „kezdeményezőként is” kiszolgáló együttműködése. Mindhárom olyan gondolkodó, akik számos rezsimek megélve fejtették ki a maguk nagyszabású, minden időkben jelentős, de tendenciózusan mégis kiváltképp saját jelenük társadalmi-politikai-kulturális ellentmondásaival

szembeszegzett, történelmi „korszakváltónak” szánt filozófiáját, és olyan döntéseket hoztak, amelyek megmutatták a történelmi egzisztencia „világtörténelmi perspektívákkal” való tragikus összeütközésének káros következményeit és tanulságait. E tanulságok nem pusztán a „világtörténelmi” vagy akár „üdtörténelmi” perspektívából való gondolkodás és az ilyen perspektíváknak aktuálpolitikai, „korszakváltó” célokra való kisajátításának „mérhetetlen hübriszéről” szólnak, hanem a gondolkodói egzisztenciáról is, így például a gondolkodóval szembeni szellemi kihívásokról, a „megélt gondolkodás” mélységeiről és magasságairól, „jóra” és „rosszra” egyaránt inspiráló jellegéről, végső soron pedig a gondolkodó spirituális-morális és köznapi-egzisztenciális lényének egymással, illetve az életproblémákkal való küzdelméről, győzelmeiről és bukásairól is.

Az említett, morálisan és szellemileg is kompromittáló döntéseknek e figyelemre méltó gondolkodók korábbi intellektuális attitűdjével való mélyebb összefüggését feltárni és nem engedni, hogy másod- és harmadrangú pszichologizáló, moralizáló, patologizáló vagy ideologizáló szempontok

lépjének a magyarázat helyébe – komoly szellemi, politikatörténeti és eszmetörténeti munkát igényel. Tódor Imre *A politikai konstitutív a(nta)gonisztikus dimenziója. Carl Schmitt konfliktusos politikai filozófiájáról* című doktori disszertációja és az abból született (a kolozsvári Egyetemi Műhely Kiadó Doktori Dolgozatok sorozatában, a Pro Educationem Transilvaniensis Egyesület támogatásával megjelent) monografikus kötet ilyen, valódi eszmetörténeti teljesítmény. A szerző alaposan áttanulmányozta és művében világosan tagolt gondolati egységekben átfogóan tárgyalja Carl Schmitt politika-filozófiai fel-fogását, annak eszmetörténeti forrásaival, kortörténeti adalékaival és gazdag recepciójával együtt. Annál inkább fontos munkáról van szó, mivel egy ilyen elemzésnek nemcsak számos ismeretlen, korábban feltáratlan, „népszerűtlen”, illetve „illúzióromboló” tény, emberi kvalitásoknak gyarulásággal, szellemi és politikai-hatalmi csábításokkal való összekapcsolódásának motívumait kellett kideríteni, hanem ehhez egyszersmind le kellett építeni számos közkeletű és nemegyszer eszmetörténeteszek tekintélye által alátámasztott előítéletet is.

A könyv elé Egyed Péter, a szerző doktori dolgozatának szakirányítója írt összefoglaló és megvilágító jellegű előszót, amelyben kiemeli a koncepció hangsúlyos elemeit, a szellemi alapok értő feltárását, a fogalmiság előtérbe állítását, az elmélyült szöveg-elemzéseket és összehasonlító-kontrasztív vizsgálódásokat, amelyek a Schmitt-szakirodalom értő összefoglalásával együtt a művet az egész magyar nyelvű tudományosság számára is értékes teljesítménnyé teszik.

Tódor Imre hat nagyobb témakörben tárgyalja Carl Schmitt politikai filozófiáját: Schmitt szellemiségének jellege és alapfogalmai; a nemzetiszocializmushoz fűződő viszonya; antiliberalizmusa; a „politikai” fogalmának koncepciója; az a(nta)gonizmus mint a politikai konstitutív eleme és az ellenség politikai identitásképző funkciója. Gondolatmenetében mindvégig érezteti Schmitt életének és művének nehezen megfeythető, ám egyszersmind problematikus és ambivalens jellegét is, és ebben a vallási-mitológiai és világi-politikai szemlélet közötti átjárásra

törekvésben mutatja fel az etatista és decizionista politika és jogértelmezés fogalmi kereteinek azt a rendszerét, amelyben a politikai konstitutív a(nta)gonisztikus dimenziója, a „barát”-„ellenség” szembeállítás mentén felépített politikaértelmezés kirajzolódik. Az alábbiakban az említett nagyobb problémaösszefüggéseket és a szerző részletesen adatolt és alaposan végiggondolt érveit követve éppen azáltal igyekszünk rámutatni vállalkozása jelentőségére, hogy minden kérdéskörben jelezzük, mi az, amit az életmű és a felhozott érvek érdemei mellett Schmitt filozófiájában és a hozzá való mai visszatérésben továbbra is mélyen problematikusnak találunk.

A mű bevezetése és első fejezete mindenekelőtt az arra adott válaszokat tekinti át, hogy ki is Carl Schmitt, és miért kell foglalkozni politikai filozófiájával, illetve milyen eszmei alapon áll ez a filozófia. A szerző megmutatja, hogy számos, egyaránt jogosult és mégis egymással szemben álló válasz adható arra a kérdésre, hogy ki az a Carl Schmitt, aki számára kiemelten a „Ki az ellenségem?” kérdés vált alapot adó szemponttá a politikai közösségre vonatkozó kérdésfelvetésében. Ha Schmittet akarjuk értelmezni, a személy megkérdőjelezhetetlen tehetsége és jellemének összetettsége mellett döntő jelentőségű szellemi lényének meghatározottsága. Azokra az eszmékre és belátásokra gondolunk, amelyek alapvetően meghatározták kérdésfelvetéseit, és amelyek mellett minden körülmények között kitartott. E tekintetben Schmittre egyfajta katolikus fundamentalizmus jellemző, amelynek gyökereit Günter Maschke de Maistre, de Bonald és Donoso Cortés ellenforradalmi politikai filozófiájában, IX. Piusz pápa antiliberalis polémiáját tartalmazó 1864-es Syllabusában és a századforduló utáni francia és német katolikus újjászületésben jelöli meg. Ezen eszmék hatására és Donoso Cortés decizionista álláspontját követve Schmitt úgy véli, hogy a liberalizmussal és a kommunista ateizmussal szemben az egyháznak állást kell foglalnia, hogy mint a szerző írja: „Csak a barát-ellenség megkülönböztetésének segítségével nyerheti el a katolikus egyház a politikai formát.” (31.)

Már Schmitt eszmei elkötelezettségének tisztázásában és alapvető politikai álláspontjának

körvonalazásában is megmutatkozik, hogy számára a politika elsősorban közösségalkotás és közösségvállalás, döntés amellett, hogy kiket érez önmagához közel állóknak, és kiket az általa képviselt ügygel összeegyeztethetetleneknek. Mások ezt valószínűleg személyek cselekvéseivel és életmódjához kötötték volna, egyszóval ahhoz, amit valaki alkalmilag vagy tartós módon tesz, és nem ahhoz, ami. Ezzel szemben Schmitt a maga katolicizmusát nem pusztán hitvallás, hanem történeti eredet kérdésének („faj szerinti”-nek) tartja. Az így megfogalmazott szellemi elkötelezettségből kinövő politikai filozófiai álláspontnak döntő szemléleti formája egy pesszimista antropológiára épülő végtelen etatista gondolkodásmód, amely a személyt az állami hatalom függvényének és kiszolgáltatottnak tekinti. E két szemléletmód kölcsönösen kiegészíti egymást, ugyanis a „pesszimista politikai antropológia” arra a meggyőződésre épül, hogy az ember javíthatatlanul önző, és végérvényesen rossz, akit csak állandó életfenyegetettsége és e fenyegetettségétől őt megvédeni képes főhatalomnak való alávettség képes megtartani a törvényes keretek között. A két szemléletmód összekapcsolása a szerző szerint részben Donoso Cortés, részben pedig Hobbes felfogásából származik, és kettőjük közös nevezőjéül fontos szempontként kínálkozik számára az eredendő bűn dogmája. A szerző gondolatmentéhez kiegészítésként megemlíti itt Hegel etatizmusát is, aki a *Politikai teológia II.* alkalomszerű utalása szerint szintén hatott Schmittre, és akinek állam és egyén viszonyáról a Thomas Hobbes (lényegében individualista) abszolutizmusától eltérő felfogása van. Hegel felfogásában az állam a családdal és a civil társadalommal együtt jelenti az erkölcsiség alapját, és a politikai-filozófiai helyét csak az „egyetemes történelem” távlatában lehet kijelölni. A hegeli megközelítés jelentősége Schmittnél úgy tűnik, hogy elkerülte a szerző figyelmét. Abban viszont teljes mértékben egyetértünk, hogy Schmitt katolikus decizionizmusából és etatista nézőpontjából származik antiliberalizmusa, illetve a demokrácia és a diktatúra kibékítésére tett törekvése, amely őt mind a „konzervatív forradalom”-mal, mind pedig a nemzeti-szocialista eszmerendszerrel rokonítja.

A Carl Schmitt nemzetiszocializmushoz fűződő viszonyával kapcsolatos érvek és ellenérvek ütköztetése fontos fejezete mind a kötetnek, mind pedig a Schmitt életművét tárgyaló szakirodalomnak. A szerző alapos elemzéssel és kritikai párhuzamok felállításával bizonyítja, hogy bár Schmitt nemcsak decizionista katolikus gondolkodó, aki a politikairól való elgondolásait etatista politikai teológiai formulákban fogalmazta meg, de antiliberalis, nacionalista és lényegi értelemben (bár személyes kapcsolata nem ezt mutatják) nyíltan antiszemita is, mindazonáltal legalábbis védhető az a hipotézis, hogy: „Schmitt nem a nemzetiszocializmusból táplálkozott, nem a Párt iránt érzett szimpátiája miatt csatlakozott, hanem a már meglévő [...] – főképp etatista és nacionalista – »pozíciói« kerül(het)tek felszínre.” (49.) Amit viszont mindenképpen el kell ismerni, az az, hogy művei és állásfoglalásai (lásd 1934-ből származó *A Führer oltalmazza a jogot* és az 1936-ban megjelent *A német jogtudomány a zsidó szellem elleni harcban* című tanulmányokat) segítségére voltak a náciknak saját eszméik és politikai döntéseik igazolásában, és ily módon tudatosan is alátámasztotta a náci politikát. Ezért a kétségtelen különbségeket figyelembe véve (pl. hogy eszméi minden hasonlóságuk mellett időrendileg korábbiak, hogy kezdetben ugyanúgy eredményeztek nála náciellenes, mint nácibarát politikai megnyilvánulásokat, hogy vallási támpontjaik és politikai teológiai szemléleti kereteik miatt szemben állnak a náciizmus alapvetően pogány ideológiájával) nem hagyható figyelmen kívül a totalitárius és diktatórikus, jogfosztást is implikáló nacionalista politikát elfogadó elméleti pozíciója.

Az alaposan összevágott ellenérvek alapján megkérdőjelezhető, hogy Schmitt náciizmus melletti állásfoglalásai és a náci politikában való szerepvállalása mennyiben tekinthető saját eszméi meggyőződésből fakadó magatartásnak, és mennyiben származik az általa kívánatosnak tartott, hasonlóképpen nacionalista és autoriter állameszményen alapuló, pusztán konjunkturális (vagy akár kényszerű) alkalmazkodásnak. Azonban sajnos komoly érvek mutatkoznak amellett is, hogy Schmittet számtalan honfitársához hasonlóan nem a rohamosztagok, a

titkosszolgálat vagy a kulturális pártfunkcionáriusok ébersége, hanem a „mindenkori” (értsd: bármilyen!) Németország melletti konzervatív (a múlttal összeforrott, irracionális és feltétlen) elkötelezettsége kötötte a náci rendszerhez. Az antiliberalizmus, mind a bal-, mind pedig a jobboldali, kezdetől fogva támpontokat keresett és talált Schmitt filozófiájában, s bizonyos értelemben máig ez képezi népszerűségének egyik forrását. A korlátozatlan piaci verseny mindenkefelettségét és egyedüli értékmérő szempontját, a személyre, az emberi együttélésre, a kultúrára és a természetre gyakorolt pusztító hatásai miatt ma már sokan méltán kifogásolják. Ha azonban meg akarjuk érteni Schmitt eszméinek veszélyességét, akkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy Schmittet meggyőzőnek vélt eszmetörténeti forrásaiból (azaz lényegében a vallási alapok feltétlenségéből magyarázók), illetve a kortörténetileg kényszerítő konjunktúrákból értelmezők (akik ezáltal az elvek felfüggeszthetőségét is kénytelenek védelmezni) mellett következményeikben sokkal kockázatosabbak azok a mai értelmezések, amelyek arra keresnek érveket, hogy a világnézetek, értékválasztások, életmódok és politikai álláspontok pluralizmusa értelmében vett liberalizmus (azaz szabad társadalom), a demokrácia és parlamentarizmus nem feltétlenül összetartozók és „mára már meghaladott” feltételek. Az igazi veszélyt abban látjuk, hogy e felfogások hívei szerint a „liberális, parlamentáris demokrácia” helyett „a nem homogén kizárásának” elvén alapuló demokratikus egyenlőség megvalósítása, a szuverén (teljhatalmú populista vezér) által illiberális módon gyakorolt diktatúra is elfogadhatóbb lenne. A szuverén ebben szabadon dönthetne az államon belüli, sőt az államok közötti „barát” és „ellenség” kijelölése alapján, az abból származó összes következményekkel, beleértve a jogfosztást, a gyilkolást és a háború indítását is. „Az államnak, mint mértékadó egységnek – olvashatjuk a 140. oldalon – [...] rendkívül fontos jogosultsága Schmitt szerint az, hogy háborút indíthat, tehát az állam ellenségét meghatározhatja, s azt, ha tudja, el is pusztíthatja.”

Az elemzésnek szerintünk döntő jelentőségű szempontja kell legyen, hogy Schmitt gondolatai

melletti és elleni állásfoglalásoknak kritikusaknak kell maradniuk Schmitt eszméinek alaptendenciája és azokból a mi korunk számára adódó szellemi és politikai tendenciáknak a megítélésében. Ez olykor éppen a szövegekkel és azok szempontjával való megértő azonosulás miatt igen nehéz lehet. Mégis szóval kell tennünk, hogy a szerző olykor teljesen átveszi az elemzett műnek, illetve az elemzett szerzőnek a saját kora tapasztalataiból táplálkozó, illetve egy adott kivételes helyzetre összpontosító gondolatmenetét, anélkül hogy annak általában vett megalapozottságát vagy megalapozatlanságát a saját mai szemszögéből is megvizsgálná, illetve problematizálná. Ilyen eset fordul elő pl. Schmitt demokrácia és diktatúra összeegyeztethetőségét kijelentő álláspontja esetében: „A parlamentarizmusba vetett hit, mely bár történelmileg kötődik a demokrácia fogalmához, kizárólag a liberalizmus és nem a demokrácia világához tartozik, s a köztük lévő ellentmondás miatt a demokráciát el kell választani a liberalizmustól. Schmitt e téves azonosítás ellen szólal fel [sic!], és kimutatja a diktatúra és a demokrácia kompatibilitását is. A demokráciát, a *Politikai teológiából* kölcsönzött megfogalmazással, a kormányzók és kormányzottak azonosságán alapuló uralmi formaként definiálja.” (87–88.) Ez az észrevétlenül kritikátlan maradó attitűd (amelyről nem gondolnánk, hogy teljes egyetértésből fakad) azért is említésre méltó, mert olyan politikai eljárásokra vonatkozik, amelyek mai politikai fogalmainktól teljesen idegenek. Az itt említettekhez hasonlóan ilyen „az akklamáción alapuló demokrácia is”. Ennek ellenére nem állítható, hogy a szerző alapvetően kritikátlan lenne Schmitttel szemben. Világosan megmutatkozik ez Schmitt és Hobbes összehasonlításában: „...Hobbes soha nem kötelezte el magát a királyi abszolútizmus politikai rendszerének, míg Schmitt igen (NSDAP mellett). Továbbá: bár Hobbes hosszú élete több »hatalmon levőt« is érintett, írásaiban inkább polgártársai tanítója, mintsem az uralkodók szóvivője, ahogyan azzal Schmittnél találkozhatunk.” (38.)

A mű döntő jelentőségű fejezetei azok, amelyek a politikai „konstitutív a(nta)gonisztikus dimenzióját”, a „barát” és „ellenség” megkülönböztetésének jelentőségét és ennek mai relevanciáját tárgyalják.